

Andrzej J. Zakrzewski

Notatki z przeszłości Żytna

Wiosną 2014 r. (dokładniej w początkach maja) odwiedził mnie w Baryczy p. Wiesław Witkowski, mieszkaniec wsi Żytno, obecnie mieszkający w Niemczech. Powodem tych odwiedzin były wspólne zainteresowania przeszłością gminy Żytno oraz kartografia. P. W. Witkowski od wielu lat interesował się przeszłością swojej wsi, zbierał informacje, konfrontował materiały źródłowe, starając się wiernie odtworzyć jej dzieje. Nie pomijał również wiedzy o przeszłości jej mieszkańców, ich pochodzeniu i rodowodzie. Prawdopodobnie zbierał materiały do pracy magisterskiej, gdyż w pewnym okresie swojego życia był studentem historii w Uniwersytecie Śląskim. Wydarzenia życiowe nie zezwoliły na ukończenie studiów, pasja historyczna pozostała. Przedstawiane poniżej materiały są wynikiem pasji zbierackiej i zainteresowań historycznych. Wiele z nich trudno jest uznać za całkowicie wiarygodne, gdyż nie podaje źródeł ich pochodzenia. Częściej są to domysły mniej czy bardziej fantastyczne, szczególnie w przypadku genealogicznych wzmianek przy nazwiskach konkretnych osób - mieszkańców Żytna. Wobec braku innych, nowszych materiałów i doniesień naukowych (ostatnią wzmianką o historii Żytna jest artykuł prof. Stanisława M. Zajaczkowskiego, zamieszczony w "Zeszytach Historycznych" - organ Oddziału PTH w Radomsku), zamieszczam kilka notatek W. Witkowskiego na tym miejscu w nadziei, że być może wywołają odzew wśród mieszkańców Żytna i pozwolą uzupełnić napisaną przeze mnie i ks. prof. Jana Związka przed ćwiećwieczem monografię gminy. Podkreślam, że zawarte w nich informacje wymagają weryfikacji źródłowej i należy traktować je jako wynik zainteresowań historyka-amatora.

Wiesław Witkowski

Notatki z przeszłości Żytna

1. Żytno w najstarszych dokumentach

Podczas mojego przyjazdu do Żytna w lipcu tego roku (1975) by pomóc przy żniwach, udałem się do kancelarii parafialnej po świadectwo chrztu potrzebne mi do zawarcia związku małżeńskiego. Interesując się od dawna historią Żytna, poprosiłem ks. proboszcza Kruszyńskiego o pokazanie mi jakiegoś dokumentu potwierdzającego założenie życieńskiej parafii. Dokument okazany mi przez księdza proboszcza potwierdzający erekcję parafii Żytno przez rycerza maltańskiego Jakusiusza Brandysza nie jest dokumentem oryginalnym, jast po prostu *falsyfikatem*. Pod łaćńskim tekstem, z lewej strony na dole [widnieje zapis] Anno Domini, rok wystawienia zamazany, a za nim data 1314. Podpis: *Jacussig Brandysz*. Wymienione wsie: Cieleńniki, Silnica, Rendziny, Mała Wieś, Rogaczówek oraz Bugaj miały inne nazwy w początkach XIX w.. Cieleńniki - Ciemetniki, Silnica - Sdlecz, Rendziny - RAndziny; Mała Wieś nie jest wymieniana w żadnym dokumencie z tego czasu, Rogaczówek z 1369 r., Bugaj - nowa osada założona na początku XVIII w. Nazwa pochodzi od rosnących tutaj dawniej buków.[...]. Jeżeli zaś chodzi o właściciela Żytna (1358 - Szythne) i rzekomego fundatora drewnianej świątyni (Ecclesia Lignea) Jakusiusza (Jakuba) Brandysza, kawalera maltańskiego, to nie był on ani właścicielem Żytna, ani też fundatorem życieńskiego kościoła. Nazwisko jest wymienione po raz pierwszy w 1121 r. Rodzina przenosi się do Czech pod koniec XII wieku, a napoczątku XV w. (około 1420 r.) podczas wojen husyckich Brandyszowie opuszczają Czechy i przenoszą się na Śląsk, później do Ziemi Krakowskiej. Co do jego przynależności do Zakonu Kawalerów Maltańskich też są wątpliwości. Powstały około 1130 r. w Jerozolimie zakon rycerzy Joannitów, osiedlił się na wyspie Cypr, a 1309 r. założył własne państwo na wyspie Rodos, zmieniając nazwę na rycerzy (kawalerowie) rodyjscy. Dopiero po 1530 r., kiedy przenieśli się na wyspę Maltę noszą nazwę Kawalerowie Maltańscy. Pierwszym kawalerem maltańskim w naszej okolicy był

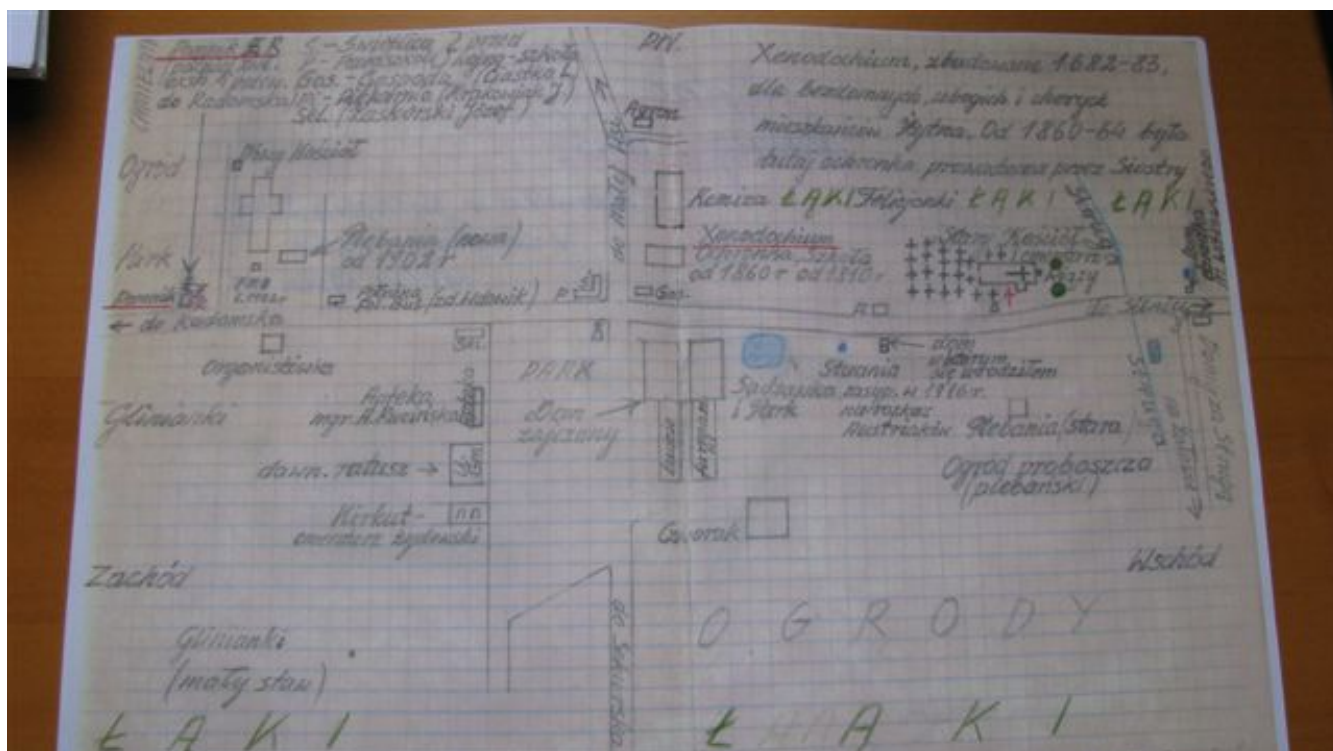
Andrzej Jan Zakrzewski - Maluszyn / Częstochowa

Notatki z przeszłości Żytyna

Wiesław Witkowski

właściciel połowy Borzykowy, Franciszek Wierusz (od nazwy herbu Wierusz) Kowalski, któremu w dniu 4 lipca 1738 r. na zamku w Żółkwi, księżna Maria Karolina de Bouillon, córka Jakuba Sobieskiego, syna Jana III-króla, przekazała relikwie Krzyża Świętego z wystawionym w Rzymie dokumentem autentyczności. (Jastrzębie Zdrój, wrzesień 1975 r.).

W listopadzie 1975 r. pojechałem do Katowic, aby w Bibliotece Śląskiej przeczytać coś o fałszerzach dokumentów, lecz jeden z pracowników, którego o to pytałem powiedział mi tylko, że o fałszerzach można dowiedzieć się z książek Wojciecha Kętrzyńskiego i Józefa Putka, lecz dostępne są one tylko dla pracowników naukowych U Śl. Kilka dni później odwiedziłem w Bielsku-Białej mojego znajomego, którego poznałem dwa lata wcześniej na aukcji starych książek w Domu Kultury w Ciszynie, dra B. Z. Ten, znający dobrze historię Polski i posiadający w swojej bibliotece książki obydwu autorów, opowiedział mi o jednym z nich, a mianowicie o Stanisławie Morawskim, szlachcicu z Galicji, który fałszował dokumenty dla szlachty, osób prywatnych, kleru, pobierający za każdy taki dokument od 3 do 6 dukatów. W latach 1776 - 1778 napisał dla zainteresowanych osób setki fałszywych dokumentów (przywileje, nadania). W drugiej połowie XVIII w., kiedy rząd w Polsce zaczął porządkować prawo, szlachta i księża (proboszczowie), aby udokumentować prawo własności, musieli przedstawić dawne akty nadania. Nie wszyscy mogli przedstawić dawne akty nadania. Właśnie taki "dokument" wystawił St. Morawski na prośbę proboszcza życieńskiego Felicjana Kąckiego (od 1774 r. proboszcz w Żytynie). Nie wiadomo ile dukatów zapłacił ks. F. Kącki St. Morawskiemu. Morawski wystawił wielu proboszczom takie odpisy aktów erekcyjnych z początków XIV w., i wszystkich fundatorów nazywał "kawalerami maltańskimi" o nazwisko Brandysz, a każdy z Brandyszów zmieniał tylko imię (Jastrzębie Zdrój, grudzień 1975.).

Żytyna dawniej i dzisiaj. Rysował w Jastrzębiu Zdroju w sierpniu 1975 r.

2. Noty o miejscowościach (wypisy)

A. Żytno w najstarszych dokumentach.

1198 r. w KDM nr 375.(Kodeks Dyplomatyczny Małopolski): *Zitna* - w dokumentach *Monachas* dla klasztoru miechowskiego wzięcia o *Christon dedit Z. quam decambiuit Cagnimirus pro Borouna et Cameou.*

1198 r. KDM nr 376, *Zitna*. W albumie miechowskim następująca wzmianka: *Christon frater Canimeri dedit Zitna quam decambiuit prefatus Cagnimirus pro Borouna et Cameou.*

Monach, czyli mnich Haymorus (Aimarus) Florentinus, pochodził prawdopodobnie z Florencji, rok urodzenia nieznany. W latach 1181 - 1194 arcybiskup Cezarei. Naoczny świadek oblężenia i zdobycia twierdzy Akkon (Akka) w 1191 r. przez krzyżowców. W latach 1194 - 1202 patriarcha Jerozolimy. Zmarł w 1202 r. zmarł w Akkon.

Christon i Cagnimirus - bracia , synowie Jana Skarbimierza z Góry, h. Habdank (Abdank). Żytno należało do rodu Awdańców.

1358 r. *Szythne in terra Siradiensis*. Arcybiskup Jarosław na prośbę dziedzica S. nadaje dziesięciny ze wsi Randziny i Sedlecz położonych w ziemi sieradzkiej kościołowi parafialnemu w Żytynie (odpis z kopii XVIII-wiecznej dokumentu z 1538 r. dla Żytna

1386 *Zithne*. *Przedborius de Zithne, marsaleo. Przedboriu, Przedbor*, był *podstolim krakowskim i dwukrotnie marszałkiem Królestwa Polskiego w latach 1375 - 1378 i 1381 - 1387. Zmarł w 1388 r.*

1398 r. *Szitne. Przedbor et Sbigneus de Szitne heredes.* (Przedbor i Zbigniew, synowie Przedbora marszałka, dziedzicami (panami) Żytna).

1397 r. *Zitna. Przedbor de Z.* prowadzi spór z Przebozem z Chełma o młyn circa Chrzanów , Wgruski (Gruszka?).

1398 r. *Zithna. Przedbor de Z.* w sporze z Przebozem z Chełma o młyn circa Chrzanów

1511 - 1518. *Zithne oppidum* (miasto); *Zithne minor* - Żytno wieś - własność szlachecka.

Uwagi autora wypisów: Młyn circa (koło) Chrzanów Wgruski - młyn Gruszka na południe od Chrzanowa, leżący nad rzeczką Chechło.

Christon - był właścicielem Żytna i innych miejscowości. Wysoki urzędnik księcia Bolesława Kędzierzawego i Henryka Sandomierskiego. Nosił tytuł palatyna. Potomek Jana Skarbimira z Góry. W początkach panowania króla Kazimierza Wielkiego, około 1340 r. Żytno należące do rodu Awdańców jest już własnością rodu Zadorów, będących właścicielami innych miejscowości, takich jak: Wielgomłyny, Chełmo, Niedośpielin, Góra (Bąkowa). Nazwa BąkowaBóra pochodzi od przydomu jednego z Zadorów - Bąka.

B. Rędziny

1358 r. W odpisie dokumentu z XVIII w. dla Żytna znajduje się notatka: *Randziny, villa in terra siradiensis*. Arcybiskup Jarosław Bogoria Skotnicki (ur. około 1280 r., zmarł 17. 09. 1376) nadaje dziesięciny z Radziny i Sedlecz (Silnica) kościołowi parafialnemu w Żytynie.

1373 r. (KDM nr 313) W dokumencie księcia Władysława Opolczyka, wystawionym w Wieluniu, wśród świadków występuje *Predborius randzinski*.

1400 r. *Randzini. Nicolaus de Randzini, patruus (stryj) Petri de Gibel, Stephanius de Borzikowa, Straszco de Luborcza.*

Andrzej Jan Zakrzewski - Maluszyn / Częstochowa

Notatki z przeszłości Żytna

Wiesław Witkowski

1511 -1518. Liber beneficiorum Jana łaskiego, zapis nazwy *Randzini*.

C.Silnica Wielka

1358 r. w odpisie dokumentu dla Żytna, występuje nazwa Sedlec, w ziemi sieradzkiej. Arcybiskup Jarosław nadaje dziesięcinę z Sedlec dla kościoła parafialnego w Żytnie.

1386 r. wymieniono imiona Iwana de Szedlec i Jarandusa de Szedlec.

1398 r. występuje nazwa Szedlnicza oraz imię Iwanko de Szedlnicza.

1399 r. nazwa Szedlnicza i zapis: Jacussius in S. contra Pretislaum de Budzew (Budzów)

Zapiski o Żytnie (wg stanu z 1975 r.)

Najstarszym budynkiem w Żytnie jest dom z cegły, otynkowany, stojący po prawej stronie drogi do Małej Wsi między gospodą a remizą. Zbudowany w latach 1682 - 1683 przez ówczesnych dziedziców Żytna, Bielskich. Mieścił się tutaj dawniej szpital (Xenodochium). Od 1810 r. do 1860 r. była tu szkoła. Od 1860 r. do 1864 r. mieszkały w nim siostry Felicjanki, sprowadzone do Żytna przez Franciszkę Siemieńską i prowadziły w nim ochronkę. Po powstaniu styczniowym, Felicjanki na rozkaz władz rosyjskich musiały opuścić Żytno, a budynek przeznaczono na szkołę. Od strony zachodniej, na wysokości pierwszego piętra umocowany jest duży krzyż żelazny, a na nim data: 1860.

Dwór Siemieńskich h. Leszczyc

Dwór klasycystyczny z piętrowym, czterokolumnowym portykiem doryckim, zbudowany przez Jana Nepomucena Antoniego Siemieńskiego, syna Jacka (Hiacynta) i Ewy ze Skórkowskich h. Jelita. Pierwsze prace rozpoczęto około 1820 r. W tym czasie wybudowano też dla ludzi pracujących we dworze i w majątku, po drugiej stronie drogi lecz bardziej na zachód, dwa podłużne, murowane budynki, zwane "murowańcami". Każdy miał tam mały pokój, komórkę i piec. Na miejscu, gdzie dawniej stały chatki tzw. Dworusów, powstał park. Prace przy budowie dworu trwały do 1845 roku. Prace te zostały przerwane na czas powstania listopadowego 1830/1831, w którym brał udział Jan Nepomucen Siemieński w stopniu pułkownika wojska polskiego. Jan Nepomucen Siemieński brał także udział w wojnach napoleońskich, odznaczony Orderem Kawalera Legii Honorowej, kawaler złotego przyzawia Virtuti Militari (za męstwo żołnierskie).

Organy

Stare organy o 8-miu głosach, znajdujące się w starym kościele, zostały przeniesione do nowej świątyni lecz były w złym stanie. Dopiero w 1872 r. generalnej restauracji, tj. naprawie miechu, manualu oraz wymiany piszczałek dokonał Józef Stefani. W komorze klapowej manualu przyklejona kartka: "Organ budował p. J. Stefani, obywatel miasta Janowa". Po kilunastu latach okazało się, że nawet po restauracji są za małe do tak dużego kościoła. Ówczesny proboszcz, ks. Melchior Kawczyński (1891 - 1919) postanowił zakupić nowe organy. W 1906 r. w firmie "Franz Rieger u. Sohne" w Jaegerndorf (obecnie miasto Krnov w Czechach) złożono zamówienie i już na początku listopada 1908 r. ustawiono na chórze nowe organy o 13 głosach, 2 manualach i pedałami. Organy zakupiono z ofiar mieszkanców parafii a brakującą kwotę ofiarowała rodzina Siemieńskich (Leonard oraz jego żona Stefania z Sulimierskich). Budowa, przewóz i ustawienie organów kosztowało 2000 rbs.

Opis wnętrza kościoła parafialnego w Żytnie

Nowy kościół poświęcony został 19 kwietnia 1874 r. przez proboszcza z Chełma, ks. Kacpra Lipińskiego. Kosekrowany przez biskupa wrocławskiego Aleksandra Kazimierza Bereśniewicza 30 maja 1885 r.

Andrzej Jan Zakrzewski - Maluszyn / Częstochowa

Notatki z przeszłości Żytna

Wiesław Witkowski

W wyższej kondygnacji głównego ołtarza obraz św. Stanisława Kostki z dzieciątkiem Jezus namalowany w 1884 r. przez Czrneckiego z Warszawy. Jest to dar proboszcza a Włoszczowy, ks. Grzegorza Augustynika. W niższej kondygnacji głównego ołtarza znajduje się obraz Matki Boskiej Szkaplerznej, ufundowany przez Bielskich, dziedziców Żytna w 1729 r. !2 gwiazd srebrnych, połączonych nad głową Matki Bożej, to dar życieńskiego ogrodnika, Karola Hartwiga. Na zasuwie obraz świętego Wawrzyńca (dawny patron parafii), namalowany i ofiarowany przez hrabinę Helene Potocką z Chrząstowa. Obrazy te przeniesione zostały ze starego kościoła pod wezwaniem św. Wawrzyńca. Figury św. Wojciecha i św. Stanisława wyrzeźbione zostały przez Walentego Wisza (później występował jako Wit Wisz), ucznia Kazimierza Wakulskiego (1836 - 1904). Figury zostały wyrzeźbione z drzewalipowego w 1884 r. i pomalowane białą farbą. Ołtarz został położony przez warszawskiego złotnika, Czrneckiego. Ambonę i chrzcielnicę przeniesiono ze starego kościoła, później przekazano je, podobnie jak stary organ, do kościoła w Cielętnikach.

Ołtarz zbudowano z ofiar złożonych przez pielgrzymów idących do Częstochowy oraz funduszy Franciszki Siemienskiej i bł Wandy Malczewskiej. Proboszczem był wówczas ks. Tomasz Olkowicz (w latach 1846 - 1884).

Walenty Wisz - syn Wojciecha i Zofii z d. Mazur, urodziny w Krasnem k. Rzeszowa w dniu 7 października 1847 r., zmarł w Radziszowie koło Skawiny w dniu 27 grudnia 1930 r.

Żytno - nazwy miejscowe i ich pochodzenie (od Młynka na wschód do Silnicy)

Młynek - od stojącego dawniej małego młyna wodnego polewej stronie drogi, przy lesie należącym do majątku Żytno.

Kalicina - po prawej stronie drogi (łąka i las). Nazwa pochodzi od nazwiska mieszkańca Żytna, Kalicinskiego, któremu przydzielono tam, po uwłaszczeniu w 1864 r., działkę lasu z łąką.

Na Panskim - lasy po lewej stronie drogi (Siemieńskich).

Na chłopskim - lasy po prawej stronie drogi, po uwłaszczeniu.

Tatarakowa Smuga - od rosnącego tutaj tataraku.

Wrzosowisko - kolonia Żytno (mieszkańcy - Korpas, Grzybowski razem z Franciszkiem Chrząszczem (Franek - Tip-to), Resel i MAłolepszy. Mieszkali po lewej stronie Tatarakowej Smugi, przy leśnej drodze.

Komornice - las przy stawie Tłok.

Tłok - długi staw w lesie po lewej stronie przed Piaskami. Dawniej kopano tutaj torf, po który zjeżdżali się okoliczni mieszkańcy gminy Żytno . Nazwa od tłoku chłopskich wozów.

Kowalowa Smuga - podmokły teren porośnięty sitowiem i trawą po wykarczowanym lesie, należącym dawniej do życieńskiego kowala.

Piaski - zachodnia część wsi Żytno.

Kwatery - łąki pod lasem na południe od rowu melioracyjnego, odwadniającego także łąki po stronie północnej.

Kleśniska - łąki po lewej stronie rowu melioracyjnego. Miejscowa nazwa - Kliśniska, starsza od nazwy Kwatery. Etymologia - k'lesie (ku lasowi).

Łąki w Olszynach - na wschód od Kleśnisk, na południe od dworu Siemieńskich. Rosło tutaj wiele olch. Dawniej, od

Andrzej Jan Zakrzewski - Maluszyn / Częstochowa

Notatki z przeszłości Żytna

Wiesław Witkowski

pałacu Siemienskich, można było drogą przez te łąki latem i zimą dojechać do dworu Biedrzyckich w Sekursku. Dzisiaj, stając przy łące Antoniego Marchewki, patrząc w kierunku południowym, widać jeszcze po skoszeniu trawy pozostałości po tej drodze. Pośrodku łąki ktoś próbował kopać torf. Teraz to miejsce zarośnięte jest trzcina. Dalej, w kierunku wschodnim, po prawej stronie rowu melioracyjnego łąka "na Krzywdzie", a po lewej łąka "na Błoniu". Po prawej stronie drogi do Sekurska, obok rowu, stoi figurka św. Jana Nepomucena. Po lewej stronie drogi do Sekurska, aż do wego rowu, łąka "za Bożnicą", dalej łąki "za Ogrodami" aż do strumienia wypływającego ze Stokowej Łąki, płynącego między tą łąką a "Pasternikiem".

Koszary - po prawej i lewej stronie drogi do Silnicy, za drogą w kierunku cmentarza i Pławideł. W latach 1794 - 1807 stacjonował tutaj pruski garnizon.

Sabacizna - pole po prawej stronie drogi do Silnicy, do łąki zwanej "Pasternik".

Huby - pola poza Koszarami, po obu stronach drogi do Silnicy. Nazwa pochodzi od osadników niemieckich, sprowadzonych do Żytna przez Siemieńskich.

Soldun - pole po prawej i lewej stronie drogi do Silnicy, na końcu Hub. Nazwa "Söldun" pochodzi od osadnika niemieckiego (młynarza), który zbudował tutaj jeden ze swoich dwóch młynów wodnych. Nazywał się Soldan. W Żytnie nazwisko jego wymawiano "Soldun"; młyn Solduna, późniejszego Solduna, stąd Soldun.

Magdalanek - między Żytnem a Sekurskiem. Folwark ten był własnością Franciszka Siemieńskiego. Było to wiano jego córki, Magdaleny (1730 - 1793). Później należał do Biedrzyckich.

Czech - młyn wodny, na zachód od Magdalanek. Był również własnością Franciszka Siemieńskiego i wianem jego córki Magdaleny. Budowniczy młyna pochodził z Czech, stąd nazwa osady mielniczej.

Ewina - dawniej Niebyła, osada leśna na północny - zachód od Żytna. Osadę tę zapisał w testamencie Józef Hiacynt Siemieński (1750 - 1819) swojej żonie, Ewie ze Skórkowskich (1770 - 1828), h. Jelita.

Sekursko - wg KDM (Kodeks Dyplomatyczny Małopolski) odnotowana nazwa w 1360 r. jako Sobiecurko. W 1386 r. występuje niejaki Thomek de Sobekursko.

Rogaczówek - nazwa odnotowana w 1567 r. Wcześniej wzmiankowany w dokumencie z 1369 r. Na tym terenie na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych występowały rody rycerskie Sobiekurskich, Rogaczowskich, Gidzielskich, pieczętujące się herbem Poraj.

Turzunia - osada na południe od Rogaczówka, położona w lesie. Nazwa pochodzi od występujących tutaj turów.

Wąsowa Góra - po prawej stronie drogi do Sekurska, niewielkie wzniesienie, porośnięte kępami wrzosu i jałowca. Okoliczni mieszkańcy wybierali tutaj piasek do budowy. Od strony zachodniej wybudowano tutaj lecznicę dla zwierząt. Nazwa pochodzi od nazwiska Tatara Wąsa, osadzonego tutaj przez ppłk. Jana Nepomucena Siemieńskiego, po powrocie z kampanii napoleońskiej w 1812 r. Tatarska chata stała niegdyś tam, gdzie obecnie mieszka Szczepanik (zięć Zaskórskiego).

Piekło - kilka domów po lewej stronie drogi z Żytna do Sekurska. Przez Piekło można dojechać do Załawia i na Turznię. Nazwa "Piekło" wywodzi się od ciągłych kłótni mieszkających tam ludzi.

Załawie - od ławy, czyli dwóch szerokich i grubych desek położonych nad rowem między Żytnem a Sekurskiem.